

УДК 35.078: 316.42

Г. Д. Волобуєва,
здобувач, Академія муніципального управління

ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

BACKGROUND OF THE METHODOLOGY OF SOCIAL POLICY STATES

Стаття присвячена узагальненню методологічних підходів до формування соціальної політики держави та уточнення її вихідних положень. Охарактеризовано зміст соціальної політики. Здійснено спробу підійти до обґрунтування стратегічних пріоритетів державної соціальної політики.

Article is devoted to generalization of methodological approaches to social policy and clarify its assumptions. Analyzed the content of social policy. An attempt was made to approach the study of strategic priorities of government social policy.

Ключові слова: відтворювальний процес, гуманізація, держава, ефективність, механізм регулювання, соціальна політика.

Key words: reproductive process, humanism, state, effectiveness, mechanism of regulation, social policy.

ВСТУП

Аналіз теоретичних досліджень показав, що більшість вчених притримуються загальної концепції сучасної соціальної політики, яка полягає в тому, що окрема людина не завжди може самостійно здійснювати контроль за тими соціальними проблемами, які її прямо або побічно стосуються. Тому подібний контроль є прерогативою держави і суспільства.

Людина має розглядатися не через зіставлення матеріального і ідеального, а через їх єдність на природному і людському рівні. Якщо на вихідному рівні матеріальне та ідеальне не розглядалися як рівнозначні, то відсутня і об'єктивна основа для появи людини як мислячої істоти.

Теоретико-методологічні основи проблеми формування та реалізації соціальної політики держави закладено у працях таких відомих учених, як Е.М. Лібанова, Н.В. Дацій, В.В. Леонтьєв, С.М. Соловйов, Т.А. Заяць, В.І. Куценко, М.Х. Корецький та ін. Разом із тим, окремі аспекти цієї проблеми потребують додаткового вивчення, зокрема щодо вихідних положень методології формування соціальної політики держави в ринковій економічній системі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення методології формування соціальної політики держави та уточнення її вихідних положень.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах панування матеріальних цінностей людська духовність не може бути самодостатньою і виступає лише як

суб'єктивний внутрішній світ людини, залежної від зовнішніх матеріальних умов її життєдіяльності. У цьому полягає головна причина кризи, що поставила під загрозу існування самого людства. "Споживацьке" ставлення до людини в суспільстві (працівник або споживач) виявляється найяскравіше в економіці. Необхідність процесу вдосконалення технології обумовлена, у тому числі, різними обмеженнями людини як працівника. Якщо техніка на перших етапах індустріалізації розглядалася як доповнення до людини, що розширює її можливості, то надалі ситуація кардинально змінилася. При цьому цей процес набуває все більш стійкої тенденції у міру автоматизації, роботизації виробництва, розвитку інформаційних технологій.

У зв'язку з цим загострюється потреба у відмові від сприйняття людини лише як чинника виробництва. Індустріальне суспільство моделює пізнавальну діяльність для подальшої заміни людського інтелекту штучним, зводячи сприйняття духовності до другорядного. Проте розвиток технології формує необхідність появи нових підходів до вирішення не лише технологічних, але більш економічних і соціальних завдань. При цьому важливою особливістю є те, що сучасний НТП трансформує сфери суспільного виробництва або соціальні процеси за допомогою взаємопроникнення.

Основою взаємин людей у відкритому суспільстві повинні стати вільні індивідууми, які визначатимуть суспільну організацію. У зв'язку з цим розглянемо співвідношення понять "людина", "особистість", "індивідуум", "індивідуальність". Оскільки природа людини краще виявляється через її поведінку, то як основний критерій для аналізу співвідношення "людина" — "особистість" —

“індивідуум” — “індивідуальність” означемо її активність, дієве начало через філософські категорії “загальне”, “приватне” і “одиничне”.

При перетині цих понять можна отримати чотирьох-компонентну типологію: людина (загальне поняття про загальне явище); особистість (приватне поняття про загальне явище); індивідуум (загальне поняття про одиничне явище); індивідуальність (приватне поняття про одиничне явище).

Загальне в понятті — біосоціальна — сутність суб’єкта активності, який інформаційно розвивається, приватне — його соціально-інформаційно-розвиваюча детермінована частка поняття “людина”, одиничне — інформаційно розвиваюча детермінована частка поняття “особистість”.

Кожне з цих понять має бути чітко окреслено. Кожен із рівнів відповідає вивченню певної сфери в людинознавстві: на рівні “людина” — психофізіологічні реакції, спільні для всіх; на рівні “особистість” — комплекс економічних, психологічних і інших характеристик при соціалізації; на рівні “індивідуум” — комплекс природжених і придбаних психологічних, соціальних якостей, що відрізняють потенційно одного індивідуума від іншого; неповторні, унікальні умови його соціалізації; на рівні “індивідуальність” — характеристика результату соціалізації індивідуума, характеристика внутрішньої глибини.

У розвиненіших громадських організаціях (державна) спостерігається значне відособлення окремих людей в їх взаєминах один із одним. Аналогічні процеси відбуваються і в економіці. При переході від однієї економічної системи до іншої змінюються економічні взаємини між індивідуумами, що можна спостерігати в сучасних умовах на прикладі української економіки (змінюються форми власності, державні інститути тощо).

У зв’язку з цим, проблема співвідношення суспільства і індивідуума зводиться до визначення балансу між суспільством і індивідуумом, а також залученістю індивідуума до процесу ухвалення рішень на різних рівнях суспільних утворень. На кожному рівні розвитку цивілізації виникають питання досягнення людством відповідного балансу, а також його можливості за відповідних умов. Для цього держава має забезпечити узгодженість індивідуальних інтересів із системою інтересів суспільства в цілому, посиленням участі кожного індивідуума в процес суспільного розвитку. Суспільством, що дозволяє забезпечити досягнення подібного балансу, є етично-активне суспільство, що створює умови для самоактуалізації кожного індивідуума.

Таким чином, сучасна економіка, з одного боку, пред’являє вимоги до індивідуума з “нарощування інтелекту”, а з іншого — створює можливості для його подальшої самоактуалізації, підвищення рівня духовності. Чим вище рівень самоактуалізації людини, чим більше розвинена її індивідуальність, тим більше вибір реалізації її здібностей, професійних знань, навичок, вище мобільність в економіці, в суспільстві в цілому, отже — більша економічна незалежність індивідуумів.

Виходячи з зазначеного підходу, життєдіяльність людини можна представити як перетин різних сфер, зокрема: самої людини, природи, культури, суспільства, держави і економіки.

Заохочуючи і підсилюючи індивідуальність кожної людини, держава тим самим сприяє розквіту суспільства в цілому, забезпечуючи його перехід на вищий в якісному відношенні рівень. Метою як суспільства, так і держави при регулюванні економіки виступає сприяння розумінню кожної людиною сенсу життя, свого призначення, а не просто підвищення рівня доходу, добробуту тощо. Тільки в цьому випадку процеси саморегулювання і регулювання життєдіяльності людини (з боку суспільства, держави, природи) будуть гармонізовані, а не суперечити один одному. У забезпеченні узгодженості процесів саморегулювання і

регулювання життєдіяльності людини величезну роль має відігравати соціальна політика держави.

Для формування в Україні високорозвиненого соціально справедливого суспільства як нова категорія науковцями вводиться “система життєзабезпечення” населення [1]. Проте важко погодитися з теоретичною обґрунтованістю наведеної категорії. Абсолютно незрозумілі критерії для розмежування, що наводяться авторами даної роботи для сфер життєзабезпечення людини: економічна, соціальна, духовна і відтворення самої людини. Тому складно говорити про ефективність державного регулювання, можливість стимулювання соціально справедливого суспільства.

Вивчаючи процеси, що відбуваються як в сучасній, так і в соціальній економіці, необхідно ставити на перше місце не відтворювальний процес зі створення благ, послуг, у тому числі для їх подальшого споживання, а відтворення самої людини, відтворення особистості.

Відтворювальний процес людини можна охарактеризувати як процес її самоактуалізації, де основними складовими є природа, культура, суспільство, держава і економіка. Якщо спробувати провести аналогію з класичним дослідженням відтворювального процесу, то можна виділити просту самоактуалізацію, розширену самоактуалізацію і звужену самоактуалізацію (або деградацію людини).

Отже, механізм державного регулювання має забезпечити відповідні вимоги (умови) для: соціалізації і адаптації людини; безперервної самоактуалізації суспільства і людини; заохочення прагнення людини, різних об’єднань і суспільства в цілому до самоактуалізації; реалізації, що визнається більшістю і відповідає історичним умовам моделі і принципів соціальної справедливості у всіх сферах прояву відносин соціальної справедливості; забезпечення оптимального балансу інтересів всіх сторін (суспільства, держави, людини, економіки, окремого регіону, природи, культури), що беруть участь, незалежно від їх активності/пасивності, ролі об’єкту або суб’єкта; відтворення людини; реалізації основної мети держави (наприклад, заохочення самоактуалізації суспільства і людини в умовах соціальної економіки); створення ефективної системи розподілу, соціальної справедливості; реалізації прав, свобод людини і соціальних стандартів; послаблення (і згодом подолання) відчуження від праці; доступності, збереження і примноження суспільних благ і підвищення їх якості; формування раціональної структури цінностей і інтересів людини, суспільства з точки зору самоактуалізації, а не короткострокових інтересів держави, суспільства або людини; подальшої гуманізації суспільства; проведення справедливої політики природовідносин; стійкого функціонування економіки з урахуванням економічної, соціальної ефективності і принципів соціальної справедливості; створення економічної основи для функціонування етично активного суспільства; неприйняття в суспільстві і неприпустимості такої форми функціонування (життєдіяльності) як “рантьє” в різних її проявах; легалізації всіх видів діяльності за рахунок не лише різних заходів державного впливу, але й зміни відношення до цього самої людини.

Механізм функціонування соціальної економіки можна частково представити відповідно до наступної послідовності: перешкоди самоактуалізації людини; цілі функціонування соціальної економіки; функції держави в умовах соціальної економіки.

Як економічна категорія “соціальна політика” характеризує відносини між державою, домогосподарствами і підприємствами в процесі формування і розвитку людських ресурсів із метою створення умов для реалізації потенціалу економічного зростання на основі збалансованості соціальних і економічних чинників.

Щодо категорійного апарату, то прийнято вважати, що соціальна політика являє собою систему заходів, здійснюваних державою, суспільними організаціями, органами місцевого самоврядування і підприємствами з широ-

кого кола питань, пов'язаних з суспільним благополуччям, а також сам процес ухвалення рішень. Досить часто ці заходи, процес їх вироблення і реалізації розглядають як політичну діяльність, що впливає на благополуччя громадян.

В останні роки у вітчизняній науці уявлення про соціальну політику і соціально-економічні процеси зазнало певної трансформації. Раніше соціальна політика держави трактувалася як система організаційних заходів, направлених на конкретні перетворення в соціальній сфері (наприклад, зростання масштабів житлового будівництва тощо). Проте поширення набуває інший підхід, згідно з яким соціальна політика — це політика, зорієнтована на соціум, система заходів, що дають населенню змогу адаптуватися до процесів, що розвиваються.

Держава завжди реалізовувала соціальну політику на користь розподілу ресурсів, підтримки соціальної стабільності. Природно, що в суспільствах із різним рівнем розвитку, різним політичним устроєм формувалися і різні підходи, вимоги до соціальної політики.

Більшість з існуючих визначень соціальної політики, які використовуються в даний час, мають надмірно широкий характер і не розкривають повною мірою її суті. Проте, питання про характер і зміст державної соціальної політики ще не вирішене. Сама соціальна політика знаходиться у стадії формування.

На нашу думку, об'єктом виступає задоволення суспільно значущих потреб. Суб'єктами відносин з формування і реалізації соціальної політики є підприємства, держава і населення, які диференціюють основні цілі і механізми.

Для досягнення ефективного виробництва і реалізації товарів та послуг підприємства мають наступні цілі: забезпечення добробуту підприємців, менеджерів вищої ланки і трудового колективу, формування соціального іміджу фірми. Основними інтересами населення в процесі формування і реалізації соціальної політики є особистий добробут, якість товарів і послуг соціальної сфери, а також всебічний розвиток особи [2].

Основна роль при узгодженні інтересів суб'єктів відносин щодо формування і реалізації соціальної політики належить державі, яка створює правову базу, забезпечує надання соціально значущих послуг, регулює соціальну і виробничу сфери.

Отже, в процесі формування і реалізації соціальної політики існують економічні відносини господарюючих суб'єктів, пов'язаних з державою на основі асиметричних зв'язків, які утворюють соціально-економічну систему з вираженою монополією держави. Для досягнення своїх цілей суб'єкти таких відносин використовують певні механізми, необхідні в процесі формування і реалізації соціальної політики.

Таким чином, можемо зазначити, що соціальна політика характеризує відносини між державою, домогосподарствами і підприємствами в процесі формування і розвитку людських ресурсів з метою задоволення соціально значущих потреб. Головне місце в соціальному регулюванні належить державі, яка формулює загальну концепцію і основні напрями соціальної політики, забезпечує правову основу.

Крім держави в рішенні соціальних проблем беруть участь окремі підприємства, суспільні, політичні і профспілкові об'єднання, організації, що базуються на добродійних і добровільних засадах, а також домогосподарства.

На основі аналізу взаємостосунків держави, підприємств і населення можна навести наступну класифікацію основних функцій системи відносин соціальної політики:

— досягнення збалансованості інтересів господарюючих суб'єктів, що передбачає діяльність держави, спрямовану на забезпечення балансу інтересів населення, підприємств і держави. Функція досягнення збалансованості інтересів господарюючих суб'єктів покликана регулювати найбільш

важливі відносини між суб'єктами соціальної політики. При чому мова йде про взаємодію суб'єктів соціальної політики як на макрорівні (держава розробляє й приймає закони, що регулюють підприємницьку діяльність, певні права й обов'язки громадян), так і на мікрорівні;

— перерозподільна — полягає в перерозподілі доходів і ресурсів як населення й підприємств, так і держави. Це обумовлює тим, що сам по собі ринковий механізм не в змозі їх дозволити й через це виникає потреба їхнього державного регулювання;

— відтворювальна — зводиться до забезпечення людей матеріальними й духовними благами, а також до створення умов для освіти, навчання й життя, які дозволяють здійснити нормальне відтворення робочої сили;

— стимулююча — реалізується шляхом фінансування галузей соціальної сфери, що стимулює розвиток економіки й людського потенціалу;

— регулююча — пріоритетні напрями економічного розвитку, які виробляються з метою формування механізму ринкового господарювання, забезпечення господарювання, досягнення оптимального рівня зайнятості населення й регулювання безробіття.

ВИСНОВОК

Розглядаючи характер і зміст соціальної політики, слід звернути увагу на той факт, що в XXI столітті надзвичайно посилюється увага до всіх аспектів цього соціального і економічного феномена. Багато в чому це обумовлено розвитком наукових розробок у сфері соціальних проблем, зокрема проблем соціальної нерівності, бідності, іншими дослідженнями соціальної організації суспільства, які з розвитком соціології та інших соціальних наук зайняли пріоритетні позиції в сучасній науці. З іншого боку, тенденція до демократизації суспільства, особливо в країнах з розвинутою економікою, неминуче вимагає розвитку підходів до розуміння оптимальної соціальної організації, що дозволяє на практиці реалізовувати ідеї держави добробуту, громадянського демократичного суспільства. Йдеться про створення умов, що гарантують людині певний дохід і гідні умови життя. Цим багато в чому пояснюється увага до соціальної політики та її багатоаспектне розуміння.

Цим обумовлюється складність розробки загального визначення соціальної політики. Так, на рівні розуміння соціальної політики як одного з провідних напрямів стратегії розвитку держави, концепції соціального розвитку, слід розуміти, що перш, ніж держава почне рішення певних проблем у конкретній соціальної сфері, мають бути визначені загальні завдання і перспективи розвитку держави. Повинна бути обрана або створена модель соціальної політики: модель держави загального добробуту, модель соціального ринкового господарства, модель патерналістської тоталітарної держави. Це визначає стратегічні пріоритети в реалізації державної соціальної політики.

Література:

1. Саєнко А.С. Регулятивна роль цінностей в адаптації системи зайнятості населення до ринкового середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03 "Організація управління, планування і регулювання економікою" / А.С. Саєнко. — Львів, 1999. — 20 с.
2. Сіденко С. Соціально-економічний вимір сучасної глобалізації / С. Сіденко // Міжнародна економічна політика. — 2004. — Червень. — Вип. 1. — С. 72—93.
3. Халецька А.А. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління: монографія / А.А. Халецька. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 430 с. Стаття надійшла до редакції 21.01.2013 р.